

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/16807>

Please be advised that this information was generated on 2021-06-19 and may be subject to change.

Waar is de taalwetenschap

door

Pieter Muysken

Waar is de taalwetenschap?

Rede uitgesproken bij de aanvaarding
van het ambt van hoogleraar in de
Algemene Taalwetenschap
aan de Faculteit der Letteren
van de Katholieke Universiteit Nijmegen
op 22 februari 2002

door

Pieter Muysken

ter nagedachtenis aan mijn vader, Pieter Joan Muysken

Mijnheer de rector magnificus,
Zeer geachte toehoorders,

Waar is de taalwetenschap? Het stoere antwoord zou zijn: hier in Nijmegen natuurlijk. Erg bevredigend is dat antwoord niet omdat de taalwetenschap overal is, vertegenwoordigd op bijna alle universiteiten, en ook een beetje nergens. Ik wil het dan ook met u gaan hebben over een onderwerp dat voor sommigen van u een beetje saai is misschien, maar voor mij wel van groot belang. Dat is namelijk het plekje van mijn vakgebied in het huis van de wetenschappen.

Hier in Nijmegen zit de afdeling taalwetenschap trots op de 17e en 18e verdieping, bovenin de Erasmustoren. Die plaats symboliseert enigszins de positie van de taalwetenschap in het algemeen, een positie van isolement.

Isolement

Waar blijft de taalwetenschap? Die vraag kwam de afgelopen jaren bij me op tijdens het debat over de multiculturele samenleving.¹ In dit debat buitelden politici en intellectuelen over elkaar heen met allerlei wilde plannen en voorstellen. Opvallend was dat er pas laat in de discussies een schuchtere taalkundige inbreng kwam. Verder leek het in sommige concrete voorstellen alsof er nooit resultaten van taalkundig onderzoek zijn geweest. Ik denk onder meer aan het project *Nederlands op Schoot*, waarin kinderen vanaf zes maanden werden geacht zoveel mogelijk tijd buiten het gezin door te brengen, om zo weinig mogelijk moedertaalaanbod en zoveel mogelijk Nederlands taalaanbod van een overbezette crèche-medewerker te krijgen. Bij een dergelijk voorstel worden alle taalwetenschappelijke onderzoeksresultaten over de rol van de thuisomgeving bij een gezonde taalontwikkeling van het kind buiten beschouwing gelaten. Nu is het algemeen de aansluiting wetenschap - maatschappelijk debat niet iets om over naar huis te schrijven, maar andere disciplines waren wel duidelijker in de meningsvorming vertegenwoordigd. Hoe is eigenlijk de relatie tussen de taalwetenschap en de andere disciplines? Hier is sprake van een isolement.

Isolement van de letteren? De Ierse dichter Seamus Heaney schrijft in zijn prachtige voorwoord bij de vertaling van *Beowulf* over zijn aarzelingen als Ier om het Angelsaksische gedicht te gaan vertalen, en gaat op zoek naar een *loophole* in het conflict tussen de Ierse en Angelsaksische identiteiten (Heaney 2001: xxv), 'some unpartitioned linguistic country, a region where one's language would not be a simple badge of ethnicity or a matter of cultural preference or official imposition, but an entry into further language.' Letterkundigen hebben het dus ook over taal, maar hoeveel taalkundigen en letterkundigen praten nog samen over hun gedeelde

passie?

De traditionele dwarsverbanden met de sociale wetenschappen zijn eveneens verslapt of doorgesneden. In de eerste helft van de 20e eeuw waren grote taalkundigen zoals Franz Boas, Edward Sapir en Morris Swadesh tevens antropoloog. In het onderwijs was kruisbestuiving de regel. Nu studeren zeker in Nederland de meeste taalkundigen af zonder enige kennis van de antropologie en laten ook de meeste antropologen de taalwetenschap geheel links liggen. Niet alleen is de dialoog verstomd, het is zelfs moeilijk een *common ground* te vinden om de dialoog weer op gang te brengen.

De taalwetenschap heeft haar banden met de letterkunde en de sociale wetenschappen doorgesneden en richt zich tegenwoordig vooral op de psychologie, of met een modern woord, de cognitie-wetenschappen. Zijn daarmee de banden veel strakker aangehaald? Hoe welkom zijn de taalkundigen in het land van de cognitiewetenschap? In de praktijk valt dit nogal tegen, zeker op het niveau van concrete uitwisselingen. Dit komt met name doordat grammatikale analyses uit de taalkunde meestal zonder meer worden geponeerd als mentale representaties, zonder rekening te houden met hun interactie met verwerkingsmechanismen. Ik kom daar straks op terug.

Portret van de taalwetenschap als niet meer zo jonge discipline

Hoe is dit allemaal zo gekomen? Waardoor is de taalwetenschap in een isolement geraakt? Ik heb als student een tijd in een herensociëteit gewerkt en op een avond riep iemand van achter een pokertafel vandaan: "Linguist, linguist, hoe zeg je whisky in het Sanskriet?" In de 19e eeuw stond de historische taalwetenschap voorop, met name de studie van de Indo-Europese talen als het Sanskriet. Daarnaast was er de prescriptieve schoolgrammatica, en het begin van de cognitieve psychologie. Tenslotte werden er, vaak in verband met zending en missie, taalbeschrijvingen gemaakt. Al deze zaken werden nog niet direct met elkaar verbonden, zoals in de moderne taalwetenschap.

In de 20e eeuw zijn deze vakken bij elkaar gebracht. Ferdinand de Saussure heeft in zijn lezingen in Genève de eigen structuur van de taal aan de orde gesteld als kerndomein van de taalkunde. Taal is bij de Saussure vooral een complex van autonome structuren. Door het werk van Noam Chomsky is deze notie van structuur verdiept en van verschillende lagen voorzien. Rondom de notie structuur heeft de taalwetenschap een gesloten front gevormd ten opzichte van andere disciplines. De 20e eeuw was in de taalwetenschap de eeuw van de structuur; enorm veel vooruitgang is geboekt in de verkenning van de taalstructuur. Structuur in klanken en intonatie, structuur in woordvormen, structuur in zinsbouw, structuur in betekenissen. De klassieke, structurele taalwetenschap is dan ook een huis met een aantal kamers, vakgebieden:

<i>deelgebied van de klassieke structurele taalwetenschap</i>	<i>structuur op niveau van:</i>
pragmatiek	taalhandelingen en gesprekken
semantiek	betekenissen
syntaxis	zinnen
morfologie	woorden
fonologie en fonetiek	klanken

Ik denk dat de meeste vooruitgang geboekt is met de beschrijving. Van een aantal talen (lang niet alle!) zijn redelijke structuurbeschrijvingen gemaakt. Belangrijker nog: er is een redelijk adequaat instrumentarium ontwikkeld om allerlei verschijnselen in talen in hun structuur te beschrijven.

Een heel andere vraag is de verklaring. Waar zitten de structuren van de verschillende niveaus van taal? Daarmee opnieuw de vraag, waar is de taalwetenschap? De structuren, daar is iedereen het wel over eens, vormen onderdeel van de kennis van de taal van elk individu. Tegelijkertijd vormen ze de neerslag van impliciete afspraken binnen iedere taalgemeenschap. De structuur is dus een januskop: individuele kennisrepresentatie, gemeenschappelijke code.

Er was een paradox inherent in het werk van de Saussure, die uiteindelijk tot het uiteenvallen van de taalkunde heeft geleid, een krappe eeuw later. Sommigen van u zijn tijdens de studie of later nog doodgegooid met het onderscheid tussen *langue* en *parole*, maar ik zal het nog even herhalen. De Saussure maakte een scherp onderscheid tussen *parole* en *langue*.

<i>parole</i> =	het gebruik van taal op één moment, in één situatie, door één individu
<i>langue</i> =	de taal als geheel en in zijn algemeenheid

De structuren van de taal zitten in de *langue*. Beter nog: de *langue* is vooral een structuur, en de *parole* een toevallig en onvoorspelbaar gegeven. Zo is een bepaalde uiting van een boer op een dinsdagochtend vroeg tegen zijn hond, "*Arrête Chouquette!*", een voorbeeld van *parole*. Het Frans als geheel, *la langue française*, is een voorbeeld van *langue*, en de taalkunde dient zich daarop te richten. Dit is wat de meeste taalkundigen ook altijd gedaan hebben.

Niettemin is er geen epistemologische basis voor de bestudering van *langue* als

ovrkoelende eenheid, als *fait social*, omdat er geen supra-individueel bewustzijn is. "Het" Frans bestaat eigenlijk niet. Er is alleen de kennis van het Frans in de hoofden van individuele Fransen, en er zijn impliciete en expliciete afspraken tussen Fransen over hun omgang met die kennis. Zo'n afspraak is: je moet na bepaalde werkwoorden in de bijzin een *subjonctif* gebruiken. Ga je kijken wat de meerderheid van de Fransen in feite doet, dan blijkt dat ze die *subjonctif* vaak achterwege laten. De benadering van Saussure leidt dus tot een heus agregatie-probleem, want er gaapt een kloof tussen expliciete afspraak en onbewuste kennis.²

De paradox van Saussure is in de tweede helft van de 20e eeuw op verschillende manieren opgelost: Noam Chomsky heeft zich sterk gericht op het individu en diens kennis van de taal als het eigenlijke object van studie. Sociolinguïsten als Robert LePage en William Labov hebben zich daarentegen geconcentreerd op groepen, hun normen, en de variatie van taal binnen de groep. Zo heeft zich tegen het einde van de 20e eeuw in plaats van het onderscheid tussen *langue* en *parole* een tweede onderscheid afgetekend, namelijk dat tussen de *binnentaal* (I-language) en *buitentaal* (E-language) (Chomsky 1995).

binnentaal (**I-language**): de interne representatie van taal binnen het individu (welke mentale representaties heeft Chirac?)

buitentaal (**E-language**): het bestaan van taal als sociaal en cultureel verschijnsel (het Frans, met zijn status, normen, verspreiding, enz.)

De studie van binnentaal richt zich op de kennis, op de mentale representaties van één willekeurige Fransman, bij voorbeeld Jacques Chirac. Bij de binnentaalkunde staat dus het individu centraal. Er zijn verschillende deelgebieden:

<i>deelgebieden</i>	<i>domein</i>
<i>binnentaalkunde</i>	
experimentele psycholinguï stiek	het voortbrengen en begrijpen van taaluitingen
eerste-taalverwerving	de taalontwikkeling van het kind
tweede-taalverwerving	het leren van een andere taal
neurolinguï stiek	opslag en verwerking van taal in de hersenen
patholinguï stiek	taalstoornissen

Al deze terreinen worden in Nijmegen onderzocht, en met het Max Planck Instituut is dit ook een zwaartepunt geworden.

De studie van de buitentaal betreft het Frans in het algemeen, met zijn geschiedenis, dialecten, status, verschijningsvormen, normen, verspreiding, enzovoorts. Taal is hier een historisch, cultureel, en maatschappelijk gegeven. De buitentaalkunde heeft zich evenzeer opgesplitst in verschillende deelgebieden:

<i>deelgebieden buitentaalkunde</i>	<i>domein</i>
dialectologie	kenmerken en verspreiding van dialecten
sociolinguï stiek	sociale positie van taalvarianten
tekstlinguï stiek	opbouw, productie en receptie van teksten
corpustaalkunde	wetmatigheden in grotere corpora van gesproken en geschreven taal
descriptieve taalkunde	ontdekken en documenteren van de talen van de wereld
taaltypologie	vergelijking van de eigenschappen van de talen van de wereld
vergelijkende taalwetenschap	vaststellen van de verwantschap tussen de talen van de wereld
historische taalkunde	taalveranderingsprocessen

Ook het merendeel van deze deelgebieden kent in Nijmegen en elders in Nederland talrijke beoefenaren.

Ik heb u een veelvoud aan deelgebieden genoemd, illustratief voor de grote specialisatiedrift in de wetenschap. Het kan allemaal nog veel erger, nog meer op de vierkante centimeter, maar dat zal ik u besparen. De vraag is: wat zijn de consequenties van deze opsplitsing van de taalwetenschap in binnen- en buitengebieden voor het vak als geheel?

De binnentaalkunde vormt onderdeel van de psychologie, of de cognitiewetenschappen. De buitentaalkunde, daarentegen, vormt een onderdeel van de sociale, de historische, en de cultuurwetenschappen. Met het postuleren van een fundamenteel onderscheid tussen twee

verklaringsgronden voor taal, in termen van de binnentaal en de buitentaal, is het uiteenvallen van de taalwetenschap een feit. Dat is om twee redenen jammer.

Allereerst worden nu zaken die nauw met elkaar verbonden zijn, zodanig dat ze in de klassieke taalwetenschap ook niet gescheiden werden, uit elkaar getrokken. Een onderscheid hoeft niet te leiden tot een splitsing.

Ten tweede is met dit onderscheid de plaats van de taalwetenschap onduidelijk geworden. Aan het begin van deze rede gaf ik aan dat veel taalkundigen de brug naar de letteren, waarbinnen taal vanuit het perspectief van de tekst wordt gezien, hebben afgebroken. Evenzeer is het perspectief van de sociale wetenschappen uit het gezicht verdwenen, waarbij taal wordt bekeken in termen van interactie, van identiteit, en van onderscheid (Bourdieu's *distinction*). Hiermee heeft de buitentaalkunde zijn theoretisch fundament verloren.

Is er ruimte voor een taalwetenschap van de binnentaal? Dit is het paard waar veel van mijn collega's uit de hoek van de klassieke structurele taalwetenschap op wedden, in navolging van Chomsky. Ze proberen taalstructuur te verklaren vanuit de wetten van de psychologie, de interne representaties. Gaat dat lukken? Ik ben daar niet zo optimistisch over. Anne Cutler citeert in haar oratie (1996) werk van de grote fonoloog Trubetskoj uit 1939 en geeft aan dat ze nu, ruim 50 jaar later, de door hem opgestelde hypothese heeft getest. Deze werkwijze levert de volgende taakverdeling op:

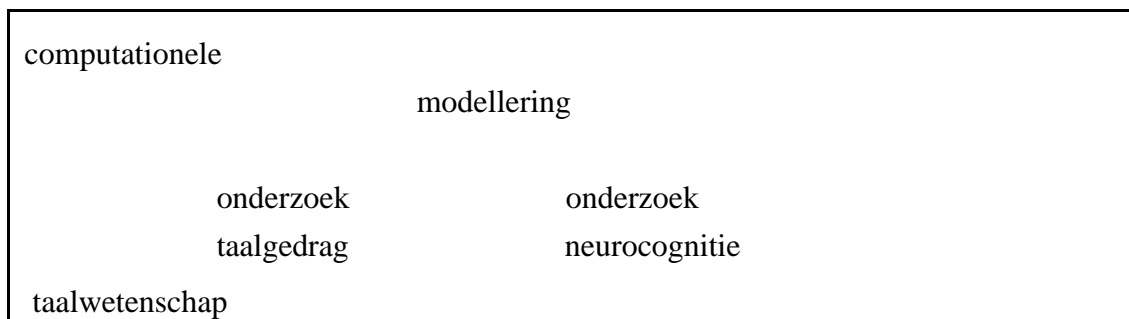
taalwetenschap > hypothese-vorming
taalpsychologie > hypothese-toetsing

Peter Hagoort gaat in zijn oratie (2000) nog een stapje verder als hij het heeft over een methodologische driehoek:

computationele modellering	
onderzoek gedrag	onderzoek neurocognitie

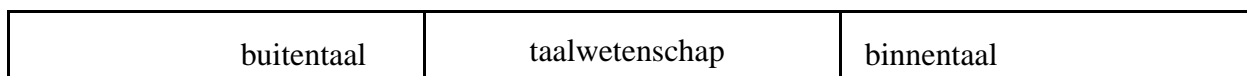
Hierbij vormen de resultaten van experimentele toetsing de basis voor computationele modellering en neurocognitief onderzoek. Opmerkelijk is dat in het verhaal van Peter Hagoort, dat toch voor een belangrijk deel over taal gaat, de taalwetenschap niet eens voor komt. Ik neem

aan dat er voor mijn discipline nog wel een plekje te vinden is als we het schema van Cutler op dat van Hagoort zouden projecteren:

Het cognitief ingezette, op interne representaties gerichte, model van Chomsky is voorbij gestreefd door de psycholinguï stiek en nu ook de neurolinguï stiek. Hierbij toetst men de hypothesen over ons taalvermogen ontwikkeld binnen de traditionele taalkunde. De gelaagde modellen door Chomsky aangedragen bleken eenvoudigweg te rijk om tot een eenduidige analyse van, laat staan hypothese over de feiten te komen. Zelf trek ik de conclusie dat de traditionele focus op de binnentaal binnen de taalkunde een gepasseerd station is. Kunnen taalkundigen zich dan maar beter gaan melden bij het arbeidsbureau? Ik zou deze leeropdracht niet hebben aangenomen, als ik echt dacht dat ons mooie vak op zijn laatste benen liep.³ Wel denk ik dat een nieuwe plaatsbepaling op zijn plaats is.⁴

Waar is dan wel de taalwetenschap? Waar leveren we een wezenlijke bijdrage? Als voorbeeld zou ik een lans willen breken voor de historische taalkunde, in de 19e eeuw een van de koninginnen der wetenschappen. In de 20e eeuw mocht dit vak nauwelijks meer meeëten. De historische taalkunde heeft in het recente verleden naast veel downs ook wel ups gekend.⁵ De verworvenheden van de historisch-vergelijkende taalwetenschap lijken in conceptueel opzicht niet zo spectaculair, maar vertegenwoordigen wel een brok echte kennis, meer dan speculatie en luchtfietsrij. Dit vakgebied heeft nu nieuwe mogelijkheden gekregen met de nieuwe computercorpora voor de verschillende fasen van verschillende talen. Niettemin is de aard van het vakgebied veranderd in die zin dat elke buitentalige kwestie bekeken wordt vanuit het perspectief van de binnentaal. Dit is een voorbeeld van een nieuwe poging om binnen- en buitentaalkunde aan elkaar te koppelen. Dit is dan ook waar ik hier voor zou willen pleiten. Ik denk dat de taalwetenschap het beste floreert op het snijvlak tussen binnentaal en buitentaal.

Juist door zich expliciet op het snijvlak van taal als mentaal en taal als sociaal verschijnsel te plaatsen kan de taalwetenschap een belangrijke rol spelen.

Convergerende evidentie

Als de taalwetenschap plaats neemt op het snijvlak van de binnentaalkunde en de buitentaalkunde, wat schiet ze daarmee op? Zij probeert de resultaten en bevindingen uit deze vakken met elkaar in verbinding te brengen, en te zoeken naar convergerende evidentie. Inzichten uit geheel verschillende hoek worden met elkaar in verband gebracht om elkaar te versterken. Dit is met name belangrijk omdat modellen op deelterreinen al gauw te krachtig zijn, zodat hun voorspellingen moeilijk te toetsen blijken.

Ik zal proberen mijn betoog te onderbouwen met een klein beetje taalkunde, aan de hand van het onderscheid tussen inhoudswoorden en functiewoorden. Ik doe dan twee beweringen:

Bewering 1: Het onderscheid tussen inhoudswoorden en functiewoorden speelt in vrijwel alle domeinen van taalgedrag een rol. Functiewoorden horen daarbij bij de basistaal.

Bewering 2: Het begrip functiewoord is multidimensioneel, in die zin dat er in verschillende domeinen verschillende elementen onder vallen en verschillende aspecten de overhand hebben.

Met andere woorden, het begrip inhoudswoord is niet eenduidig te definiëren, maar speelt wel een centrale rol..

Ik zal nu dit onderscheid in de binnen- en buitentaalkunde met u gaan langslopen met u gaan langslopen, om te beginnen met een aantal gevallen van taalcontact. Allereerst komen we het tegen bij ontleningen. Ontleend worden vooral inhoudswoorden:

- (1) *misa-ta uya-rga-ngi-chu*
mis-acc hoor-ovt-jij-vraag
`Heb je de mis gehoord?' Quechua / Spaans (van Hout en Muysken 1994)

- (2) *ka-t-dir m a-hum voetballen?*
gewoon-jij-doen.ott met-hen voetballen
`Voetbal jij met hen?' Marokkaans Arabisch / Nederlands (Boumans 1998)

We kunnen dan ook een algemene wet formuleren als volgt:

eerst worden zelfstandige naamwoorden ontleend uit een andere taal, dan werkwoorden, en daarna andere elementen.

Er blijkt wel een uitzondering te zijn op deze wetmatigheid (zoals sommigen van u misschien al zaten te denken), namelijk bij vreemde tussenwerpsels en zinspartikels, die al snel opduiken in een andere taal dan de basistaal:

(3) Pico bello Nyet OK? Yes!

Een tweede plaats waar het onderscheid tussen functie-woorden en inhoudswoorden opduikt is in relexificatie, taalvermenging waarbij de woorden van één taal worden gecombineerd met de grammatica van een andere taal. Allereerst een voorbeeld uit een mengtaal aangetroffen tijdens mijn eigen veldwerk in Ecuador. Het gaat hier weer om Quechua en Spaans:

- (4) a. *ubixa-buk yirba nuwabi-shka* (Media Lengua)
schaap-voor gras er.is.niet-verrassing
'Er blijkt geen gras te zijn voor de schapen.'
- b. *llama-buk k'iwa illa-shka* (Quechua)
- c. *No hay hierba para las ovejas* (Spaans)
- Media Lengua (Quechua-Spaans) (Muysken 1996)

Hier is de vermenging zo beregeld dat de losse woorden uit het Spaans komen, de uitgangen uit het Quechua, de basistaal.

Een ander recept vinden we bij een tweede mengtaal, het Michif uit Canada. Daar zijn de naamwoordelijke constituenten Frans, en de werkwoorden en voegwoorden Cree, een indianentaal:

- (5) *kî-nipi-yiwa son frère aspin kâ-la-petite-fille-iwi-t*
ovt-sterven-**obv** haar broer toen **afh.**-het-kleine-meisje-zijn-zij
'Haar broer stierf toen zij een klein meisje was.' Michif (Cree-Frans) (Bakker 1997)

Het skelet van de zin, de basistaal, is Cree, maar daar komen flinke stukken Frans in voor. Naast

de twee voorbeelden van mengtalen hierboven beschreven zijn er nog andere, met telkens weer net een andere taakverdeling tussen de betrokken talen.

Bij code-wisseling gaat het om spontaan geproduceerde vermenging tussen twee talen. Hier vinden we ook vaak een taakverdeling tussen functiewoorden en inhoudswoorden, zoals in de twee volgende gevallen met Moluks Maleis en Chinees als basistaal:

- (6) *aku nog steeds vinden akan raar* [kata koe *bellen* *aku twee keer* [zonder *dapat* *gehoor*]]
ik nog steeds vinden **het** raar **dat** **jij** **bellen** **ik** twee keer zonder **krijgen** gehoor
'Ik vind het nog steeds raar dat jij mij twee keer belt zonder gehoor te krijgen.'
Moluks Maleis / Nederlands (Huwaë 1992)
- (7) *Ngai yew krampen in nga buik.*
'**Ik heb** krampen in **mijn** buik.'
Chinees / Nederlands (Tjon 1988: 8)

Hierbij komen alweer de functiewoorden uit één taal, de basistaal, de inhoudswoorden vaak uit een andere. Merk op dat voorzetsels hier bij de inhoudswoorden gerekend moeten worden: *zonder* in (11) en *in* in (12) komen niet uit de basistaal.

Alweer gedragen allerlei zinspartikels zich anders dan andere elementen; ze leiden hun eigen leven. In sommige vormen van Spaans in Bolivia komen Quechua zinspartikels voor:

- (8) *Vendrás-chu?* *Vendré-lla-puni*
jij.zal.komen-**vraag?** ik.zal.komen-**maar-zeker**
'Zul je komen? Ik kom, reken maar.'
Quechua / Spaans (Albó 1988)

Dit geldt zowel voor zinspartikels die aan een woord vastgeplakt zitten, zoals in dit Quechua-Spaanse voorbeeld, maar ook voor losse zinspartikels:

- (9) Ik ben een dokter *wella* ik ben een ingenieur.
'Ik word dokter of ingenieur later.'
Marokkaans Arabisch / Nederlands (Nortier 1990: 142)

In beide gevallen komt nu het zinspartikel niet uit de basistaal.

We hebben nu in drie domeinen een taakverdeling gezien tussen verschillende elementen: ontlening, mengtalen, kode-wisseling. We kunnen hieruit verschillende conclusies trekken.

Er is een systematische taakverdeling bij verschillende vormen van taalcontact, in wat er het eerst aan de basistaal wordt toegevoegd:

- a. naamwoorden > werkwoorden > andere elementen (woordontlening)
- b. losse woorden > uitgangen (Media Lengua)
naamwoordelijke groepen > werkwoordelijke groepen + voegwoorden (Michif)
- c. inhoudswoorden > functiewoorden (kode-wisseling)

Op het eerste gezicht lijken dit geheel onafhankelijke onderscheidingen, maar ze blijken allemaal parallel te lopen. Zo zijn veel uitgangen vergelijkbaar met functiewoorden, en loopt het onderscheid naamwoord > werkwoord + rest parallel aan het onderscheid naamwoordelijke groepen > werkwoordelijke groepen. In alle gevallen is het een onderscheid van het volgende type:

inhoudelijk element > grammatikaal element

Ik kom daar dadelijk op terug.

Verder kunnen we concluderen dat zinspartikels en tussenwerpsels, nodig om gesprekken te structureren, niet aan deze wetmatigheid gehoorzamen; kennelijk spelen op het niveau van gespreksvaardigheid andere processen.

Het onderscheid tussen inhoudelijke element en grammatikale elementen komen we niet alleen in het taalcontact tegen. Peter Hagoort liet in oratie (2000) zien dat de hersenen binnen 250 milliseconden al een ander reactiepatroon vertonen bij inhoudswoorden dan bij grammatikale elementen. Hagoort illustreert dit met de volgende tekst (inhoudswoorden zijn *cursief*, functiewoorden **vet** afgedrukt:

(10) **Het leven van de fles**

Honderd jaar geleden was **een** fles ook al **een** gewoon **en** *dagelijks* voorwerp. Toch *voelde de* fles van ons *verhaal* zich bijzonder, **want** zij was een *wijnfles*. Trots keek zij **naar de** andere produkten **van de** *glasfabriek*. **Dat** waren *jampotjes en schalen en glazen*. Zij was *blij dat* zij niet zo was, **want** *wijn* is toch heel anders dan *jam*.

Kennelijk worden deze verschillende soorten elementen in de hersenen anders verwerkt; ook de plaatsen in de hersenen waar dit gebeurt is anders in beide gevallen. Niettemin blijkt uit de tekst dat de precieze definitie van wat een functiewoord is verschilt bij Hagoort: voorzetsels horen er

plotseling wel bij, terwijl bij sommige gevallen van code-wisseling ze bij de inhoudswoorden gerekend werden.

Bij patiënten met een agrammatische afasiestoornis wordt het onderscheid niet gemaakt, een probleem waar ook Herman Kolk en Marco Haverkort al een tijdje mee bezig zijn. Hierbij worden functiewoorden niet gemakkelijk geproduceerd:

(11) *Agrammatische afasie*

krukje ... eh ... vallen ... moet, nee, eh, meisje en jongen.

En eh pikken, hè ... snoepje ... eh koekje.

En vallen ... krukje.

Enne stromen je water.

Ja, eh ... kinderen ... stromen water en eh, koekjes.

(Prins 1987: 14)

De uitzondering alweer vormt een partikel zoals *en* of *enne*.

Terwijl volwassenen functiewoorden volstrekt automatisch hanteren moeten ze door kinderen apart worden verworven, meestal in de twee-woordfase. Eerst zijn ze vaak afwezig:

(12) *Moeder-kind interactie*

Kind: Sijs lees

Volw.: wil Gijs nog vlees?

Kind: sijs lees

Volw.: wil Gijs nog vlees?

Kind: neeneen

sijs lees

Volw.: wil Gijs nog vlees?

Kind: kran lees

(Schaerlaekens 1977)

Sommige functiewoorden zijn opmerkelijk stabiel in processen van taalverandering. Een voorbeeld zijn vraagwoorden zoals 'wat' in het Indo-Europees. De hypothetische oorspronkelijke vorm, de proto-vorm laat zich hierbij niet te moeilijk reconstrueren op grond van de vormen in vrijwel alle dochtertalen. Dit betekent dat de woordvorm in de dochtertalen meestal niet vervangen is door een andere vorm, zelfs na 5000 jaar.

(13) `wat' in het Indo-Europees (Brugmann en Delbrück 1911: 349)

Proto-Form *k^wo / k^we / k^wa

Oud Indisch	ká-h, kâ
Avestisch	kô
Oud Perzisch	kaš
Armeens	o
Homerisch Grieks	ôÝĩ
Attisch Grieks	ôĩû
Albanees	kâ
Latijn	quod
Kerk Slavisch	èito
Oud Iers	cia
Kymrisch	pwy < k ^u ei
Gothisch	as
Litaus	kà

Bij gewone taalverandering, zoals binnen het Indo-Europees, zijn sommige elementen dus kennelijk niet gemakkelijk aan verandering onderhevig.⁶ Ditzelfde geldt niet voor de abrupte en chaotische veranderingen die geleid hebben tot het ontstaan van de creolentalen. Hetzelfde vraagwoord `wat' krijgt in pidgins en creolentalen die van het Engels zijn afgeleid vaak een geheel verschillende vorm, na vierhonderd jaar al:

(14) `wat' in pidgins en creolentalen met Engelse lexicale basis (Muysken en Smith 1990)

Chinees Pidgin Engels	wat-ting
Cameroon Pidgin Engels	wéting/húskayn/ting
Krio	wât
Sranan	(o) san
Saramaccaans	andí
Jamaicaans Creools	we/wat/wara

Deze elementen stammen soms wel af van Engelse vraagwoorden, maar grijpen ook terug op elementen uit Afrikaanse talen (b.v. *andí*) of op de combinatie *X+thing* (*sani* < *something*; *wéting* < *which thing*).

Voortdurend is het begrip functiewoord aan de orde geweest, maar ik heb ook meermalen

benadrukt dat de precieze invulling van dit begrip nogal verschilt van geval tot geval. Dit komt doordat het in feite een multidimensioneel begrip is. Enkele van de relevante dimensies zijn:

<p>a. inhoudswoorden hebben een concrete betekenis, functiewoorden een abstracte: <i>kast</i> <> dat;</p> <p>b. inhoudswoorden behoren tot een open klasse, functiewoorden tot een gesloten: <i>koe, paard, ...</i> <> de/het;</p> <p>c. in tegenstelling tot inhoudswoorden kunnen functiewoorden in het algemeen geen afleidingen ondergaan: <i>blauwig, gelig</i> <> dit-ig, dat-ig;</p> <p>d. functiewoorden spelen vaak een specifieke rol in de structuur van de zin: [om <i>snel</i> door te slikken]</p> <p>e. sommige functiewoorden zijn in een klein paradigma georganiseerd, inhoudswoorden bijna nooit:
de het
deze dit <> <i>rood, blauw, groen, ...</i>)</p> <p>f. veel functiewoorden bestaan uit één lettergreep, dit is voor inhoudswoorden een mogelijkheid maar allerm minst een vereiste (de, het, om, als, te, etc. <> <i>tafel, gast, tentoonstelling, banaan</i>)</p> <p>g. functiewoorden krijgen zelden klemtoon (te, om, er, d'r, 't, terwijl inhoudswoorden makkelijk beklemtoond kunnen worden</p>

Een proces waar met name de laatste jaren veel aandacht aan geschonken is, betreft het ontstaan van functiewoorden, de zg. grammaticalisatie. Opvallend hierbij is dat op een aantal op zichzelf staande dimensies de verandering parallel verloopt. Hier weer een voorbeeld uit de vraagwoorden van de creolentalen, het woord voor 'waar' in het Sranan (Bruyn 1995):

(15) which place > uch presi > o presi > o pe > pe

Dit element is in betekenis: van concreet naar abstract gegaan; wat betreft zinsbouw van woordgroep naar enkel woord, en wat betreft woordvorm van samenstelling naar ongeleed woord; wat klankvorm betreft is het ingekort tot één lettergreep. Deze veranderingen staan op zich los van elkaar, maar sluiten wel mooi bij elkaar aan. De veranderingen spiegelen zich aan elkaar, zodat het element op de verschillende dimensies optimaal corresponderende

eigenschappen krijgt.

Naar een model?

Als we er dan in slagen om convergerende evidentie te vinden, dan is het zoeken naar een model om deze evidentie in de interpreteren. Veel van de bestaande modellen houden niet voldoende rekening met zowel de cognitieve aspecten van taal als met sociaal-culturele aspecten. Tevens wordt in veel modellen de belofte om serieus de verschillen tussen talen in beschouwing te nemen niet ingewilligd.

Welk model zou dan wel voldoen? Het gaat ver voorbij mijn mogelijkheden in tijd en intellect om hier zo'n model aan u te presenteren omdat het al heel gauw complex is. We moeten beginnen de eisen te formuleren die aan zo'n model gesteld zouden moeten worden:

(a) Het model moet een veelheid aan verschillende soorten gegevens met elkaar in verband kunnen brengen. De verschillende domeinen in de analyse brengen geheel verschillende concepten en verklaringen met zich mee.

(b) Het model moet kwantitatieve aan structurele gegevens kunnen koppelen. Gedragsgegevens zowel van individuen (uit experimenten of uit opnames) als van groepen zijn meestal van kwantitatieve aard. De eenheden en relaties in de analyses zijn veelal kwalitatief van aard.

(c) Het model moet verklaringen bieden voor de overeenkomsten en voor de verschillen tussen talen.

(d) Het model moet zowel de rigide als de dynamische aspecten van grammaticalisatie kunnen verantwoorden. De theorie wil interne representaties koppelen aan culturele conventies. Cruciaal is dat deze conventies op zich wel vast liggen in de onderscheidingen die in een taal gemaakt worden en rigide zijn, maar tegelijkertijd door het gebruik weer op losse schroeven kunnen worden gezet.

Dankwoord

Rest mij een woord van dank uit te spreken aan de Nijmeegse universitaire gemeenschap, die mij als nieuwkomer heeft welkom geheten. Het College van Bestuur droeg een steentje bij aan een soort vernieuwingsimpuls *avant la lettre* voor de afdeling met een heuse nieuwe ud positie. Daarvoor veel dank.

Toen ik hier kwam beseftte ik hoeveel mensen ik al vrij goed kende in Nijmegen, sommigen al heel lang, anderen iets korter. Meer nog, ik wist van iedereen dat ik graag met hem

of haar zou willen samenwerken en veel van zou kunnen leren. Het onderzoeksinstituut CLS (Center for Language Studies) gaat een mooie toekomst tegemoet, met veel nieuw talent en een heldere opbouw. Ik zal me hier beperken tot het noemen bij name van mijn proximi hoogleraren bij de nieuwe afdeling Taalwetenschap: Kees de Bot, altijd bereid om nieuwe wegen in te slaan; Lou Boves, sfinx-achtig maar onverstoort competent; Roeland van Hout, veelzijdig en sprankelend. De breedheid van visie op de taalwetenschap van mijn voorgangers Remmert Kraak en Pieter Seuren is duidelijk te proeven in de afdeling.

Nijmegen is voor taalkundigen in brede zin ook buiten de letterenfaculteit een spannende omgeving. Met Ludo Verhoeven van Ortopedagogiek moest ik meteen aan het werk om samen een klus af te maken. Met Rob van der Sandt van taalfilosofie worden in rap tempo allerlei dwarsverbanden gecreëerd. Samenwerking met Peter Hagoort van het F.C. Donderscentrum is nog niet op gang maar ligt in het verschiet als een in elk geval voor mij spannende belofte, net als contacten met Herman Kolk, Ton Dijkstra en Herman Schriefers binnen het NICI.

Tenslotte wil ik graag de boeiende personages vermelden die het Max Planck Instituut bevolken. Veel mensen denken dat de buitengewone kwaliteit van het MPI het resultaat is van een permanente stroom geld. Ik denk eerder dat het een kwestie is van een bundeling van talent en de neuzen in één richting, richting wetenschap. Ik beperk me hier noodgedwongen tot alleen de vier directeuren Ann Cutler, Wolfgang Klein, Pim Levelt, en Steve Levinson, die me vanaf het begin open tegemoet getreden zijn en mij hun vertrouwen hebben geschonken. Ik zou graag een permanent sabbatical willen hebben om van zoveel moois in het Nijmeegse te genieten, maar ik weet niet wat decaan Hans Bots daarvan zou vinden, die alles precies in de gaten houdt.

Nog voor ik in dienst kwam kon ik al mee doen aan overleg over het nieuwe onderwijsprogramma Taalwetenschap, en ik wil graag kwijt onder de indruk te zijn van de vernieuwende ideeën bij mijn collega's van Taalwetenschap. Ik hoop dat de geest van vernieuwing altijd door onze gangen, vergaderkamers, en vooral collegezalen zal blijven waren. Verder: mogen vele studenten de weg naar onze opleiding ontdekken.

Tenslotte de studenten. Er wordt veel slechts verteld over de student van tegenwoordig, soms door knorrige heren in de krant: niet gemotiveerd, niet geïnteresseerd, niet goed voorbereid. Daarvan is bij de studenten taalwetenschap niets te merken. Zij dragen bij aan een levendige discussie over de vernieuwingen in het onderwijs, en hebben een ruime belangstelling. Het is eerder een kwestie van leren van twee kanten: als docent van 51 jaar moet je proberen buiten je eigen denkraam te treden, gevormd door 30 jaar vakbeoefening, en telkens fris naar je vak te kijken. Waar gaat het over, waar is de taalwetenschap?

Dit brengt mij noodzakelijkerwijs bij het thuisfront. Thuis hebben we allemaal onze eigen passies. Mijn vrouw Anneke is geobsedeerd door de jeugdliteratuur, mijn dochter Hannah van

tien door muziek en ballet, mijn zoon Daniël van twaalf door vissen en torren. We proberen allemaal zoveel mogelijk van elkaar te leren, en ik hoop dat dit altijd zo zal blijven.

Voetnoten

¹ Dit debat blijft actueel maar is enigszins van karakter veranderd.

² De bestudering van de Europese standaardtalen waarbij allerlei vormen van normering ook bij individuen zijn geïnternaliseerd hield een tijdlang de gevolgen voor de taalkunde van de Saussuriaanse paradox uit de tocht. Het Nederlands dat elke taalkundige kende leek voldoende op de standaardtaal en op de taal van andere taalkundigen om de kloof tussen individuele kennis en gemeenschappelijke code overbrugbaar te doen lijken. Wat veel taalkundigen niet beseffen is dat deze situatie de uitzondering is eerder dan de norm.

³ Behalve uit een cynische houding van: 'het zal mijn tijd wel duren'.

⁴ De taalwetenschap zit in elk geval niet vooraan bij de spraak- en taaltechnologie, als ik mijn collega Lou Boves kan geloven. (Anderen denken daar wat genuanceerder over.) Ingenieurs benaderen de informatie opgesloten in teksten vaak met brute force methoden, en maken eerder gebruik van statische benaderingen dan van fijnzinnige structuuranalyses.

⁵ Een deel van deze downs waren het gevolg van een soort fantasie-historische taalkunde, niet gebaseerd op de analyse van historische geattesteerde elkaar opvolgende fasen van een taal, maar meer op taaltypologische speculatie.

⁶ Naast vraagwoorden zijn ook de voornaamwoorden eerste en tweede persoon enkelvoud, *ik* en *jij*, betrekkelijk stabiel in veel taal families (Beekes 1995). Heel anders ligt dit voor aanwijzende voornaamwoorden en voegwoorden; dat soort elementen spelen een belangrijke rol bij de structurering van gesprekken, en zijn daarom snel aan veranderingen onderhevig.

Referenties

Bakker, Peter (1997), *A language of our own. The genesis of Michif, the mixed Cree-French language of the Canadian Métis*. Oxford University Press.

Beekes, Robert S.P. (1995), *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

Boumans, Louis (1998) *The syntax of code-switching*. Dissertatie, Katholieke Universiteit Nijmegen. Tilburg: Tilburg University Press.

Brugmann, Karl en Berthold Delbrück (1906-1916), *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. Strassburg: Trübner.

- Bruyn, Adrienne (1995) Grammaticalization in creoles: The development of determiners and relative clauses in Sranan. Dissertatie, Universiteit van Amsterdam/IFOTT.
- Chomsky, Noam (1957) *Syntactic Structures*. Den Haag: Mouton.
- Chomsky, Noam (1995) *The minimalist program*. Cambridge, MS: MIT Press.
- Cutler, Anne (1996) *Eentaalpsychologie is geen taalpsychologie*. Oratie, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Hagoort, Peter (2000) De toekomstige eeuw der cognitieve neurowetenschap. Oratie, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Heaney, Seamus (2001) *Beowulf. A new verse translation*. New York: Norton.
- Hout, Roeland van and Muysken, Pieter (1994), 'Modelling lexical borrowability', *Language Variation and Change* 6: 39-62.
- Huwaë, Rosita (1992), 'Tweetaligheid in Wierden: het taalgebruik van jongeren uit een Molukse gemeenschap', M.A. thesis in linguistics, Universiteit van Amsterdam.
- Muysken, Pieter (1996), 'Media Lengua', in Sarah G. Thomason (ed.) *Non-Indo-European-based pidgins and creoles*, Amsterdam: Benjamins, pp. 365-426.
- Muysken, Pieter and Norval Smith (1990), 'Question words in pidgin and creole languages', *Linguistics* 28, 883-903.
- Nortier, Jacomien (1990), *Dutch-Moroccan Arabic code-switching among young Moroccans in the Netherlands*, Dordrecht: Foris.
- Prins, Ronald S. (1987), 'Afasie: Classificatie, behandeling en herstelverloop. Dissertatie, Universiteit van Amsterdam.
- Schaerlaekens, Anne Marie (1977), *De taalontwikkeling van het kind*. Groningen, Wolters-Noordhoff.
- Tjon, S. (1988), 'Conversationale Codewisseling bij Chinese jongeren', Seminar paper, Chinees, Rijksuniversiteit

Leiden.